

МИКИТЕНКО ОКСАНА

докторка філологічних наук, провідна наукова співробітниця відділу української та зарубіжної фольклористики Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (Київ, Україна).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7613-8557>

МУКУТЕНКО OKSANA

Doctor of Philology, Chief Research Fellow of the Department of Ukrainian and Foreign Folkloristics at the M. T. Rylskiy Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7613-8557>

ВАХНІНА ЛЕСЯ

кандидатка філологічних наук, старша наукова співробітниця, завідувачка відділу української та зарубіжної фольклористики Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (Київ, Україна).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1030-7140>

VAKHNINA LESIA

a Ph.D. in Philology, Senior Research Fellow, Head of the Department of Ukrainian and Foreign Folkloristics at the M. T. Rylskiy Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1030-7140>

Бібліографічний опис:

Микитенко, О., Вахніна, Л. (2023) Україна – Латвія: розвиток наукового співробітництва в умовах війни. *Народна творчість та етнологія*, 4 (400), 101–106.

Mukytenko, O., Vakhnina, L. (2023) Ukraine – Latvia: development of scientific cooperation in times of war. *Folk Art and Ethnology*, 4 (400), 101–106.

© Видавництво ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2023. Опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

УКРАЇНА – ЛАТВІЯ: РОЗВИТОК НАУКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В УМОВАХ ВІЙНИ

Попри широкомасштабну агресію РФ проти України та військові дії, що понад півтора року тривають у нашій державі, продовжується наукове співробітництво інститутів НАН України, зокрема Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського, з установами європейських країн, у тому числі Латвії. Так, у 2022 році провідна наукова співробітниця ІМФЕ докторка філологічних наук О. Микитенко взяла участь у 14-й Міжнародній конференції Робочої групи з календарного фольклору при SIEF (*International Society for*

Ethnology and Folklore), що відбулася в Ризі на базі Інституту літератури, фольклору та мистецтва Латвійського університету, за сприяння столичного державного культурного фонду та Міністерства освіти і науки Латвійської Республіки. Одним з організаторів авторитетної міжнародної наукової зустрічі був Архів латиського фольклору, що розміщується у стінах Національної бібліотеки Латвії – величної сучасної будівлі на березі Даугави, де й проходили засідання. У конференції, темою якої було обрано «Бізнес і традиції» (*Commerce and Traditions*), узяли участь (як особисто, так і онлайн) понад 40 учасників – істориків, етнологів, фольклористів, соціологів, мистецтвознавців, культурологів із багатьох країн Європи та Азії – Болгарії, Великої Британії, Греції, Естонії, Італії, Латвії, Литви, Німеччини, Румунії, Словенії, України, Франції, Індії та Філіппін, а також США, чим було засвідчено важливість і актуальність обраної проблематики, а детальну інформацію про конференцію було висвітлено на сайті ІМФЕ. Основними темами доповідей можна визначити проблеми, пов'язані із сучасними моделями традиційної обрядовості (календарного та родинного циклів) у вимірі національної ідентичності та історико-культурної пам'яті, що важливо як для країн Європи, так і України. Сьогодні виникає питання, чи може так званий маркетинг традицій, до сфери якого належить культурний туризм, із притаманним йому рекламним дискурсом, ставати стимулом для розвитку самої традиції, яка неминуче зазнає змін сучасності, утрачаючи традиційні риси та локальну самобутність. Виступи засвідчили, що, попри набуття в сучасних умовах нових форм та функцій, народна культура відіграє особливу роль в аспекті прагматики й соціально-культурної комунікації і тим самим стає важливим чинником суспільної та культурно-естетичної динаміки. Водночас традиційні форми, які відповідають духовним потребам сучасності, самі стають сучасністю, поступово кристалізуються, напластовуються й відтворюються у сфері масової культури та трансформованої традиції.

Перебуваючи на початку вересня 2023 року в Ризі, де ми брали участь у 15-й Європейській міжнародній науковій конференції з народної культури IOV (Міжнародна організація з народної творчості), мали також можливість спілкуватися з українськими біженцями, аналізувати моделі взаємної інтеграції української спільноти та латвійського суспільства, яке надає значну підтримку створеному товариству «Україна у Латвії». На запрошення Інституту літератури, фольклору та мистецтва Латвійського університету 6 вересня 2023 року відбулася зустріч із директоркою інституту професоркою Евою Еглая-Крістоне, організатором минулорічної конференції професором Айгірсом Лієлбардісом, завідувачкою Архіву латиського фольклору професоркою Ритою Грінвальде, багаторічною співробітницею архіву відомою фольклористкою Марою Віксна (наукові контакти останньої з українськими науковцями складають майже 40 років). Слід зазначити, що Мара Віксна разом з іншими представниками гуманітаристики в 2021 році була удостоєна високої державної нагороди Латвії – ордена Трьох зірок. Латвійські колеги ознайомили українських гостей з унікальними одиницями збереження та сучасними умовами їх зберігання. Оцифрування дає змогу користуватися матеріалами архіву в багатьох країнах світу. Нам випала честь виступити на вченій раді згаданого Інституту перед його співробітниками. У дружній, теплій атмосфері нас ознайомили з роботою закладу, показали Архів латиського фольклору, розповіли про плани на майбутнє, зокрема про заплановане відзначення 100-річчя з дня утворення Архіву латиського фольклору у 2024 році. Було представлено й передано до бібліотеки ІМФЕ тематичний збірник Інституту «LETONICA» (№ 49, 2023) (головний редактор – Уна Балодє), який включено до баз Scopus, ERIH та EBSCO. Інститут опрацьовує матеріали міжнародної конференції «Бізнес і традиції», і збірник має вийти найближчим часом. З українського боку було передано видання ІМФЕ: «Українці: історико-етнографічна монографія» (головний редактор – академік НАН України Г. Скрипник) (Київ, 2005), а також один з останніх

випусків журналу «Народна творчість та етнологія». Латвійські колеги з вдячністю прийняли запрошення взяти участь в українському виданні, що сприятиме підтримці та розвитку плідної співпраці.

Водночас варто наголосити на тому, що наукові контакти між Інститутом мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України та Інститутом літератури, фольклору та мистецтва Латвійського університету мають набагато ширшу історію. Так, упродовж 19–25 липня 2004 року в Ризі на базі цього Інституту відбулася 34-а Міжнародна наукова баладна конференція, у якій брала участь Л. Вахніна. Цей захід відбувся під патронатом президентки Латвії професорки Вайре Віке Фрайберг, яка разом зі своїм чоловіком Імансом були учасниками конференції, відкритими для спілкування. Уже тоді вона підкреслила, коли йшлося про наступну конференцію в Києві, що Україна має бути європейською демократичною країною, побажавши перемоги на виборах майбутньому президентові України Віктору Ющенку (Л. Вахніна. Свято народної культури в Латвії. *Народна творчість та етнографія*. 2005. № 2. С. 123–125). На цій конференції було ухвалено рішення про проведення саме в Києві в ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України 35-ої Міжнародної баладної конференції. Латвія підтримала Україну, яка стала першою серед пострадянських країн організатором такого поважного заходу. Символічно, що під час свого перебування в Києві президентка Латвії, водночас авторка багатьох книжок, коли отримала видання матеріалів 35-ої Міжнародної баладної конференції, здійснене ІМФЕ (35th International Ballad. Conference SIEF. Papers and Materials (2005. July 6–11. Kyiv, Ukraine) (головний редактор – академік Г. Скрипник, упорядники – Інна Головаха, Лариса Вахніна. Київ, 2009), сказала: «Балади завжди в моєму серці». Одним з організаторів цієї конференції була відома фольклористка професорка Дас Була, яка свого часу очолювала Архів латиського фольклору та Інститут, співпрацюючи з Міжнародною комісією з вивчення народних пісень та балад.

Упродовж років українські науковці підтримують дружні наукові контакти з багатьма фольклористами й етнологами Латвії. Однією з них є znana науковиця, завідувачка відділу етнографії в Латвійському етнографічному музеї-скансені в Ризі докторка історичних наук, професорка Айя Янсоне, яка також є головою Латвійської секції IOV (Міжнародної організації з народної творчості). У 2013 році вона була гостею ІМФЕ під час проведення 13-ої Європейської міжнародної конференції IOV. За результатами конференції було видано збірник наукових праць «Шляхи розвитку традиційних європейських культур у ХХІ столітті» (головний редактор – академік НАН України Г. Скрипник, упорядник – Л. Вахніна) (Київ, 2017).

Цьогоріч Рига стала місцем, де відбулася 15-а Європейська міжнародна конференція IOV, що проходила 3–4 вересня 2023 року на базі Латвійського етнографічного музею-скансену. Серед організаторів конференції, крім Міжнародної організації з народної творчості (IOV) та Латвійського етнографічного музею-скансену, був також Латвійський національний культурний центр, що надало широкого громадського звучання науковому заходу. Було порушено важливі питання, об'єднані темою «Нематеріальна культурна спадщина в європейському соціальному просторі: художній вимір та культурні практики». Заснований у 1924 році, Музей є одним із найстаріших та найбільших скансенів у Європі, на території якого (87 га) представлено 114 музейних об'єктів – селянських будівель, культових споруд тощо з різних історико-культурних земель Латвії (Курляндія, Латгалія, Відземе, Земгале, Селіє). Науководослідна діяльність Музею (наукові видання, тематичні виставки) вдало поєднується з навчально-освітньою та культурно-виховною роботою, реалізуючи різноманітний спектр освітніх програм і проєктів.

Участь (також онлайн) у конференції взяли науковці з Естонії, Китаю, Латвії, Литви, Польщі, України, які виголосили ряд актуальних доповідей з різних проблем нематеріальної культурної спадщини в їхніх країнах. Робочими мовами конференції були латиська та англійська. Виступи синхронно перекладалися й супроводжувалися цікавими презентаціями та викликали жваве й зацікавлене обговорення.

Окремим блоком можна представити доповіді латвійських колег, які прозвучали в перший день заходу в конференційній залі Етнографічного музею-скансену. Початок конференції збігався з проведенням щорічного Фестивалю традиційних ремесел, що проходив на території Музею. Відкриваючи пленарне засідання, директор Музею Зінда Кергалве наголосила на важливості популяризації культурної спадщини, зокрема традиційних ремесел як складника національної ідентичності Латвії, та заклала присутніх до всебічної підтримки національної традиції в сучасній культурній практиці. Це завдання є одним із пріоритетних для Етнографічного музею-скансену Латвії, де щороку відбуваються велелюдні фестивалі-ярмарки народного вжиткового мистецтва.

Питанням традиції та інновації в латиському вжитковому мистецтві була присвячена доповідь завідувачки відділу етнографії Латвійського етнографічного музею-скансену докторки історичних наук Айі Янсонє, яка наголосила на важливості ціннісних вимірів нематеріальної культурної спадщини в епоху глобалізації, ролі народних майстрів у збереженні історичної пам'яті та національної самобутності. Доповідачка продемонструвала власний питальник-анкету «Традиційне та сучасне у латиському ужитковому мистецтві» із 44 запитаннями та відповіді на них народних майстрів, їхнє переконання, що сьогодні традиційне мистецтво Латвії залишається життєдайною силою і для сучасної творчості.

У доповіді Лінди Рубени, провідної експертки з питань народного ужиткового мистецтва в Національному культурному центрі Латвії, ішлося про сучасний стан ужиткового мистецтва в Латвії та підтримку, яку надає галузі Національний культурний центр, що охоплює 125 фольклорних художніх студій, 5 творчих асоціацій, ряд недержавних організацій та чимало майстрів-індивідуалів. З метою збереження та подальшого розвитку народного мистецтва Центр проводить курси, семінари, виставки та інші освітні заходи, зокрема вже одинадцятий рік поспіль у межах проекту «Зустрінь свого Вчителя» організовує навчання народних майстрів.

У доповіді докторки мистецтвознавства голови Асоціації «Латвійська спілка народного мистецтва» Дагмари Пріберги «Мистецтво та ремесла у термінах майстерності та традиції» прозвучала думка щодо недостатньої уваги до проблем маркетингу й менеджменту у сфері народного мистецтва та ремесел. Без такої політики, наголосила доповідачка, ручні вироби не можуть конкурувати з індустріальним виробництвом. Важливо усвідомити економічну ситуацію та не дозволити, аби комерційні інтереси стали на заваді культурному й художньому контенту. Товариство «Латвійський союз народного мистецтва» покликано усіляко підтримувати народних майстрів, знання і навички яких є найвищим нематеріальним скарбом.

Тему законодавчої підтримки народних майстрів продовжила у своєму виступі «Географічні індикатори для локальних ремесел: погляд на Європейські законодавчі ініціативи» професорка Аніта Вайваде, що представляла Кафедру ЮНЕСКО з політики та права нематеріальної культурної спадщини Латвійської академії культури. Вона зауважила, що у травні 2023 року Європейський парламент виголосив готовність до юридичного захисту місцевих художньо-ужиткових виробів відповідно до географічних чинників. Цією пропозицією встановлюється новий правовий режим у Європейському Союзі, подібний до того, що діє для продовольчих товарів. Поза тим, ця пропозиція є лише частиною ширшої контекстуальної політики Європейського Союзу стосовно традиційних ремесел як нематеріального культурного надбання та відповідного економічного ресурсу, зауважила доповідачка.

Цікавою виявилася доповідь магістерки мистецтвознавства Даїни Краукле, яка ознайомила присутніх з історією щорічних латиських народних ужиткових ярмарків, зокрема тих, що проходили та проходять сьогодні на території Етнографічного музею-скансену Латвії. Започатковані в 1971 році, такі ярмарки набули широкої популярності в Ризі та щороку збирають багато відвідувачів. Водночас традиція проведення ярмарків сягає ще XVI ст., вони завжди мали потужний економічний вплив на розвиток міста і країни. Художні ради, які було запроваджено в 1979–1980 роках і пізніше реформовано в експертні комісії, сприяли мистецькому зростанню численних національних художніх промислів.

На другий день засідання проходило в Будинку Європейського Союзу в центрі Риги. Прозвучали доповіді іноземних учасників. Зокрема, професорка Чен Пінг (Китай / Німеччина) представила доповідь (онлайн) «Спадщина та інновація традиційних ремесел: відродження та практичність», підкресливши важливість поєднання практики традиційного ремесла із сучасним промисловим виробництвом. Питання колективної пам'яті та ідентичності на прикладі народних ручних ремесел порушила декан факультету мистецтв та наукової освіти Інституту культурології Сілезького університету в Катовіцах асоційована професорка Катаржина Маркол (Польща). Важливим висновком її спостережень була думка, що колективна пам'ять носіїв традиції має відношення саме до сучасності і її можна екстраполювати також на вербальні тексти. Доповідачка звернулася до аналізу фольклорних ручних ремесел місцевих громад як емблематичних з погляду колективної ідентичності та важливих для розвитку туристичної галузі. Місцеву традицію плетіння мережива в Польщі («Коняково мереживо») представила асоційована професорка Кінга Марія Червінська, також із Сілезького університету в Катовіцах (Польща). Народне мистецтво є не лише динамічним і функціональним вираженням сільського побуту. Воно стає туристичною принадою сьогодні та надбанням локальної і національної культури, як зазначила доповідачка. Таку саме функцію набуває в сучасному житті народне вбрання, що стає поєднанням традиції з потребами, зокрема естетичними та етнокультурними, сьогодні. Про це йшлося в доповіді магістерки педагогіки Ану Рандмаа (Естонія), яка представляла Спілку народного мистецтва і ремесел Естонії. Наголосивши на освітньому значенні народних ремесел, скажімо, на виготовленні традиційного вбрання, велику увагу чому приділено на всіх рівнях вищої освіти в Естонії, зокрема в Академії культури в Університеті Тарту, вона ознайомила з досвідом Спілки народного мистецтва і ремесел Естонії, що спільно з громадською організацією «Естонський національний костюм», школами та музеями Естонії залучена до справи збереження цієї галузі народної спадщини та її передачі прийдешнім поколінням. Про збереження культурної спадщини в Литві розповів асоційований професор Рімантас Астраускас, який представляв Академію музики і театру Литви. Він порушив проблеми, що загрожують культурній спадщині, серед них – необхідність державної фінансової підтримки, що вимагає посилення уваги з боку національних правових органів та відповідних інституцій. Інтеркультурну комунікацію між латвійцями та німцями у сфері нематеріальної культурної спадщини розглянула магістерка мистецтвознавства Розіте Катріна Понне, голова інформаційно-освітнього відділення Латвійського етнографічного музею-скансену. У її доповіді прозвучала цікава пропозиція щодо можливостей компаративного аналізу взаємовпливів у нематеріальній культурній спадщині на прикладі традиції випічки хліба, що її внесли до Репрезентативного списку ЮНЕСКО від Німеччини, але яка подібна також до латиської традиції. Доповідь голови Європейської комісії з науки IOV професорки Анни Бжозовської-Крайки (Польща) «Ідентифікація людини та всесвіту: символічні мотиви писанок, створених сучасними польськими народними митцями» визначила актуальність основних символічних марке-

рів духовності народу в сучасній культурі, коли, разом зі зростанням ужиткової функції, десакралізацією та комерціалізацією виробів, на перший план виходить естетична складова народного мистецтва.

На Міжнародній конференції «Нематеріальна культурна спадщина в Європейському соціальному просторі: художній вимір та культурні практики» було представлено три доповіді співробітників Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. Усі доповіді так чи інакше стосувалися болючої для всіх нас теми – стану культурної спадщини (зокрема й нематеріальної) сьогодні, під час війни в Україні. Завідувачка відділу української та зарубіжної фольклористики, провідна наукова співробітниця кандидатка філологічних наук Лариса Вахніна в доповіді «Збереження національної ідентичності та фольклорних традицій українських біженців під час російсько-української війни» поділилася власними спостереженнями та враженнями від спілкування з українськими біженцями в Польщі та Угорщині, зауваживши необхідність фіксації та аналізу спогадів і наративів, пов'язаних із війною як важливих наукових та історичних документів. У доповіді провідної наукової співробітниці докторки філологічних наук Оксани Микитенко йшлося про традиційний та сучасний вимір знакового для України мистецького керамічного виробу – «Героїчного півника», або «Українського “Фенікса”», що став відомим сьогодні як символ незламності українського народу та віри у свою перемогу. Наукова співробітниця кандидатка історичних наук Марина Олійник привернула увагу присутніх до української вишивки як вияву національної ідентичності, простеживши традицію вишиваного вбрання від XIX ст. до Всесвітнього дня вишиванки у XXI ст., який також проходив у Латвії. На знак подяки українська делегація передала організаторам конференції видання ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України: «Україна у типажах народних, краєвидах і архітектури: художньо-етнографічна спадщина Юрія Павловича» (Київ, 2010).

Попри довгий шлях через три країни, що сьогодні доводиться подолати, аби дістатися до Латвії, для кожного із нас вона стала близькою. Участь у конференції та перебування в Ризі було сповнене цікавими враженнями, важливими спостереженнями, обміном думками, розмовами та дискусіями з колегами і друзями. Ми вдячні відділам міжнародних зв'язків НАН України та Академії наук Латвії, які сприяли організації нашої наукової співпраці. Кожний день перебування свідчив, що Латвія є щирим другом нашої країни й у важкі часи випробувань не залишається осторонь. Увагу, співчуття, підтримку, захоплення можна було зустріти на кожному кроці від колег-науковців у Ризі. Сьогодні Латвія, разом з іншими європейськими країнами, надає підтримку студентам і науковцям з України. Тут на кожній державній будівлі поруч із державним латвійським прапором та прапором об'єднаної Європи майорить державний синьо-жовтий стяг України. Державна символіка України присутня повсюди – від вишуканих виробів народних майстрів до синьо-жовтих наліпок на вікнах будинків або дверей громадського транспорту. Для українців вхід до музеїв у Латвії безкоштовний – потрібно лише показати паспорт громадянина України. Але особливий щем у серці викликало виконання перед початком вистави в Національному оперному театрі Державного гімну України, а під стелею вгорі засяяло велике панно державного прапора нашої держави як величний символ і передчуття нашої спільної Перемоги.

Надійшло / Received 24.09.2023

Рекомендовано до друку / Recommended for publishing 14.12.2023